

Ročníková práce

Vladimír Boudník

Vypracovala: Jana Stejskalová

Obor: ZHV – estetika, 3. ročník

Akademický rok: 2012/2013

Úvod

V předkládané práci se pokusíme ukázat Boudníkův aktivní přístup k tvorbě a to jednak na jeho originálním způsobu zpracování grafických obrazů, které sám pojmenoval jako aktivní grafiky, ale zaměříme se také na jeho manifesty explosionismu, ve kterých Boudník formuloval teze jím vytvořeného nového uměleckého směru, který byl založený na asociačních vztazích naší mysli. S tím také souvisí Boudníkovy pouliční akce, kde se pokoušel aktivně tyto explosionalistické myšlenky šířit mezi lidmi, o kterých se v této práci taktéž zmíníme.

Cílem práce by mělo být dokázání, že Boudník byl ve svém myšlení ojedinělý a že prostřednictvím umění lze i u běžných lidí iniciovat změnu jejich každodenního vnímání světa. Jeho vlastní vnímání bylo jedinečné v tom, že měl velice rozvinutou obrazovou představivost, takže jak sám říká, dokonce i plošné podněty v něm vyvolávaly prostorové představy. „Vidíte ve skvrnách tváře, postavy, plocha se stává prostorem, vše se prolíná, ožívuje.“¹ Boudníkovi šlo právě o takovouto změnu všeobecného náhledu na svět, který se tak podle něj měl stát mnohem bohatším, díky tomu, že si začneme všimnout obyčejných podnětů, které na nás působí a pomocí asociací z nich vytvářet bohaté vnitřní obrazce, které pak samozřejmě můžeme i znázorňovat a každý se tak může stát umělcem.

Veškeré Boudníkovy akce proto měly jednoznačný cíl, oslovit lidi a ukázat jim nový způsob nahlížení umění i celého světa.

„Byla to výzva k osvobození se od vžitých představ a ponížené závislosti na konvenčních principech mechanismu umění, jak byly společnosti předkládány. Bylo to nabádání každého jednotlivce, aby se zmocnil svého nitra a na základě svých poznáních a uvědomovaných kvalit se sám stal tvůrcem. Pro pozorování umění nemělo být bezpodmínečně nutné zdlouhavé odborné školení, které

1 Merhaut, Vladislav: *Grafik Vladimír Boudník*, Torst, Praha, 2009, s. 47-48.

samo o sobě ještě není zárukou úspěchu, důležitější měla být hloubka a bohatost prožitků i schopnost předat tyto prožitky dál.“²

Naše práce se nesnaží celkově postihnout tvorbu Vladimíra Boudníka, protože ta byla bezpochyby velice pestrá a rozsah naší práce by nám takovýto výčet neumožnil. Proto se zaměříme právě na výše zmíněné tři oblasti, do kterých i práci následovně rozdělíme. První z nich se obecně věnuje manifestům explosionismu, ze kterých se pokusíme zdůraznit klíčové formulace, na které pak navážeme v dalších částech práce. Druhým tématem nám tedy budou Boudníkovy pouliční akce, které na manifesty explosionismu přímo navazují, jsou vlastně pomyslným „šířením“ manifestů mezi běžné lidi. V poslední části práce si představíme Boudníkovy aktivní grafiky, především jejich myšlenkové pozadí, které se opět vrací k hlavním tezím formulovaným v manifestech.

1. Manifesty explosionismu

V první části této práce si představíme Boudníkovy manifesty explosionismu, sám takto svůj umělecký směr nazýval. Boudník totiž objevil způsob tvorby vycházející ze skvrn, která ho velmi zaujala a od roku 1947 se jí spolu se Zdeňkem Boušem intenzivně zabývali.³ Boudník dokonce usoudil, že je tato myšlenka natolik zajímavá, že by jí měl důkladně promyslet a dát jí „vědecký“ nádech, takže nejprve svoji myšlenku důkladně probíral se svými přáteli – umělci a v roce 1949 se rozhodl ji prezentovat veřejnosti formou „manifestu“.⁴ Protože byl studentem grafické školy, rozhodl se manifest rozmnožit pomocí tradiční grafické techniky – a to jednak protože byl studentem grafického ateliéru a jednak proto, že jako student samozřejmě neměl nazbyt peněz a nemohl si tak dovolit „tradiční tisk“. Vznikl takto první z několika manifestů, snažících se široké veřejnosti předat poslání Boudníkovy explosionismu. Co přesně v něm Boudník „provolával“ se pokusíme naznačit dále. Budeme vycházet ze dvou verzí manifestu, tak jak jsou uvedeny v knize *Grafik Vladimír Boudník*⁵, přičemž obě verze

2 Tamt., s. 55

3 Tamt., s. 47

4 Tamt., s. 47

5 *Grafik VB*

pochází z roku 1949, jeden z března, druhý pak z dubna⁶.

Boudník začíná svůj manifest explosionalismu konstatováním, že mnoho lidí, ač často skvěle rozumí otázkám věd, při tom, když přistupuje k umění se cítí být před ním ztraceno, jako by jim unikalo „smysl“ daného díla, případně jako by v nich nevzbudilo ani žádný prvotní zájem. „Lidé. Pronikáte tajemstvím věd, společnosti a sebe samých. Přesto jsou na světě prvky, které vás zatěžují. Je to umění a jeho mluvčí. Kolik vás stálo, mnohdy úplně zmateně, před obrazy určitých malířů a odcházelo od nich zklamaně a s lítostí nad vlastní nechápavostí.“⁷ Boudník tvrdí, že význam explosionalismu, jak svůj nový umělecký i myšlenkový směr nazývá, je natolik skvělý, že dokáže nejen v lidech zájem vzbudit a osvětlit jim způsoby, jakými daný umělec dílo tvořil, ale dokonce u kohokoliv dokáže iniciovat i vlastní uměleckou tvorbu.⁸ Podle něj se umělcem může stát úplně každý, protože v umění není hlavním cílem věrně napodobovat vnější svět (princip *mimésis*, ovládající evropské umělecké myšlení již od dob antiky), ale naopak znázorňovat vlastní pocity a prožitky. Obraz ani nemá být momentkou, protože zachycení okamžiku má „na starosti“ fotografie. „Obraz musí být filmovým pásem o nesčíslném množství napětí a psychologických explozí zhuštěných do nehybné plochy a předvedených v nekonečně krátkém čase. Pohyb filmového pásu je zde nahrazen pohybem divákovy představivosti a fantazie.“⁹ Tím pádem, pokud člověk dovolí volný průchod imaginaci a pokusí se zachytit právě tyto své vnitřní pocity, které se v něm díky různorodým podnětům vyvolávají, pak se stává umělcem.

Celý tento Boudníkuv nový „směr“ se odvíjí od předpokladu, že všichni lidé vnímají takovým způsobem, jak jej naznačuje on. Podle něj, vše co je kolem nás na nás určitým způsobem působí a toto působení nás ovlivňuje, a to tak, že se vše „uloží“ jako „vzpomínka“, a to ať vědomá či podvědomá, která se při správném podnětu zase objeví a podnítl tak naši mysl k imaginaci, kterou Boudník nazývá inspirací.

„Právě tak je tomu s city a prožitky, které se ukládají ve vašem

6 Umění – explosionalismus 24. března 1949 – Praha, Tamt., s. 47-49, Manifest explosionalismu č.2 V Praze dne 15. dubna 1949, Čechy, Tamt., s. 50-51

7 Tamt., s. 47

8 „Doufám, že po přečtení následujících řádek budete mít nejen zájem, ale že budete v mnoha případech lepšími výtvarníky nežli ti, kteří vás dříve deprimovali.“ Tamt., s. 47

9 Tamt., s. 49

mozku, a i když jsou uloženy jen v podvědomí, vytvářejí vás jako výslednici v řetězu po sobě jdoucích přítomností. Když tvoříte obraz, budujete jej na základě předchozích vlivů, starších nebo mladších, tedy na základě inspirace.¹⁰

Když vidíme jakoukoliv věc, vyvolá se nám na ni vzpomínka, takže víme, co daná věc je, ale tímto proces imaginace nekončí, často si s tím i „vzpomeneme“ na mnohé zážitky, které se k danému podnětu váží. Což je jeden ze způsobů imaginace. Boudník však naznačuje, že imaginace nemusí vyvolávat jen „vzpomínky“ přímo se vztahující k událostem spojeným s daným předmětem, ale dokáže vyvolávat i asociace nové a právě o ty mu jde. Je to jakýsi tvůrčí proces uvnitř naší mysli. Naznačuje, že pokud bychom žili odjakživa v bílém, prázdném prostoru, naše imaginace by byla nulová, ale právě protože žijeme ve světě plném nejrůznějších podnětů, musíme jich být plní a proto musíme mít všichni výborně rozvinutou imaginaci. Boudník naznačuje příklad, kdy se zajisté každý z nás někdy podíval na oblohu na mraky a aniž by se musel zvlášť snažit, začal v nich rychle rozpoznávat tvary konkrétních věcí. To je právě výsledkem naší představivosti, vytvořené „uloženými“ podněty v naší mysli, které se v nás znovu vyvolávají.

A stejně jako Boudník ukazoval jiným, že by měli zažívat při pohledu na svět proud asociací, vyvolaných vzpomínkami na dříve vnímané podněty, sám viděl takovéto asociace například ve skvrnách na oprýskaných zdech. Je nutno poznamenat, že Boudník je trochu výjimečný případ, protože jak je známo, tak měl opravdu nadprůměrně rozvinutou imaginaci, možná by se dalo říci, že u něj byla na hranici rozvinuté imaginace a patologického stavu.¹¹ Přesto byl Boudník schopen tyto vodopády podnětů regulovat a to právě prostřednictvím umění, které mu snad přinášelo jistou úlevu a uspokojení. Boudník rád chodil po starém městě v Praze a vyhledával oprýskané zdi, ve kterých viděl nespočet obrazů. Později dokonce začal tyto jím viděné obrazy zprostředkovávat i dalším lidem, nejčastěji náhodným kolemjdoucím. Na tyto

10 Tamt., s. 47

11 „Vladimír byl hypersenzitivní člověk, reagující extrémněji než většina ostatních na všechny podněty, takže jeho nervy byly bičovány tak, jak si zřejmě jen málokdo dokáže představit. Zvýšená tedy byla i jeho obraznost.“ Primus, Zdenek (editor): *Vladimír Boudník: mezi avantgardou a undergroundem*, Gallery, Praha, 2004, s. 54

Boudníkovy akce na ulicích se nyní pokusíme blíže zaměřit.

Shrnutí

Nejen těmito dvěma manifesty Boudník začal v podstatě už doživotní zájem o asociace a vnímání lidí, které zprvu aktivně šířil i mezi „obyčejné“ lidi, později pak v duchu explosionismu tvořil alespoň své vlastní práce, které podle toho nazýval například jako „aktivní grafiky“. Explosionismus byl pro Boudníka jediným možným přístupem, jak navázat na předválečné umělecké tendence a aktivně tak přispět k nově vznikajícímu umění poválečnému.

2. Akce v ulicích

Po vydání prvních dvou manifestů se Boudník, spolu s několika spolužáky z grafické školy, rozhodli jít myšlenky explosionismu šířit do ulic mezi lidi. Přestože s Boudníkem zpočátku byli i spolužáci, vždy byl Boudník jakousi hlavní, vůdčí osobností, což se ukázalo i postupem času, kdy právě mnozí z jeho spolužáků neustáli nekončící „šťouravé“ otázky kolemjdoucích lidí a od těchto pouličních akcí šíření explosionismu se distancovali. „Byl to především Boudníkův nápad. Ostatní spolužáci se nechali pouze zlákat, nebo lépe řečeno vyprovokovat, aby ho následovali.“¹² Přesto někteří z nich zůstali po Boudníkovu boku po celých několik let, kdy tyto akce v ulicích Prahy pořádal.

První z akcí začaly na jaře roku 1949 u Týnského chrámu. Většinou scénář průběhu těchto akcí probíhal poměrně obdobně. Boudník spolu se spolužáky se rozmístili kolem oprýskané zdi, ve které vyhledávali konkrétní motivy, které pak překreslovali na papír nebo jiné materiály. Jindy vzal Boudník do ruky štětec namočený ve vodě a přímo na omítku „domalovával“ různé detaily, díky kterým se na ní objevila Boudníkem viděná scéna. Takovéto jednání samozřejmě vzbuzovalo v lidech zvědavost a zájem, takže se často chodili tvořících umělců vyptávat, co to tam dělají. To byl pro Boudníka právě onen kýžený výsledek, kdy se mohl dát do řeči s lidmi a vysvětlovat

12 Merhaut, Vladislav: *Grafik Vladimír Boudník*, Torst, Praha, 2009, s. 53

jim svůj záměr a explosionalistické teze. Zároveň to také byl jeden z důvodů, proč s ním přestali spolupracovat spolužáci, protože dříve bylo obvyklé, že umělec vytvořil dílo, ale už jej veřejně „neprodával“ lidem, spíše naopak pasivně čekal, až se zájem o něj objeví sám.

Je nesporné, že takovéto „inovativní“ názory a myšlenky musely mezi přítomnými lidmi vyvolávat četné diskuse. A to nejen se samotnými autory, ale i mezi jednotlivými diváky, kdy se například nemohli dva lidé dohodnout, co se v dané omítce skutečně ukazuje. „Docházelo k šarvátkám i mezi samotnými diváky, mnohdy se „chytali za flígrý“, když si v debatě začali dokazovat, kdo je vlastně větší idiot, když na omítce uváděné obrazy třeba nevidí.“¹³ Kromě toho samozřejmě vznikaly spory i se samotným Boudníkem, když lidé nebyli schopni přijmout jeho myšlenky explosionismu, avšak v takových chvílích mu často pomáhal jeho vzhled: „Zde Boudníkovi opět pomáhala jeho téměř dvoumetrová postava – čněl nad tím davem, čítajícím někdy i několik desítek lidí, kteří diskutovali s malíři i mezi sebou. Nemohli ho ukřičet, ušlapat.“¹⁴ Jeho postava mu tedy byla nápomocna při obhajování jeho myšlení a Boudník tak po několik let sbíral impulsy a poznatky o explosionismu i od obyčejných lidí.

Údajně se mu i několikrát stalo, že během takovéto akce se mu někteří lidé svěřili, že: „(...) žili v domnění, že vyhledávání shodných tvarů je něco nenormálního, a jejich představivost se jim zdála chorobná a léta ji tajili. Setkáním s explosionisty se cítili osvobozeni, když zjistili, že se jedná o věc normální, za niž se nemusí již více stydět.“¹⁵ To bylo zajisté pro Budníka žádoucím zadostiučiněním, díky kterému mohl mít pocit, že jeho akce nejsou vytvářeny zbytečně. Oprávněně tedy můžeme předpokládat, že tyto akce byly pro Boudníka východiskem k další tvorbě.

„(...) a v lidech to něco vzbuzovalo, lidi mi hleděli na ruce, a člověk tak nějak až skoro jako slastně se spojoval s okolím. A to byly právě ty moje první podněty, kdy jsem jako uvažoval o tom,

13 Tamt., s. 54

14 Tamt., s. 54

15 Tamt., s. 54

nevyjadřovat se přímo reálnou formou, ale, jako hudebníci se třeba vyjadřují, nějak jinak, abstraktně.“¹⁶

Zde se nám tedy z první ruky potvrzuje naše přesvědčení, že Boudník se snažil aktivním způsobem ukázat lidem nový způsob přístupu ke světu a k vnímání různorodých podnětů obecně.

Během následujících několika let¹⁷ Boudník ve svých akcích po Praze pokračoval, přičemž se samozřejmě jejich podoba zákonitě vyvíjela spolu s počtem již konaných akcí. Nejprve Boudník sám domalovával na zdi své imaginativní výjevy, později domalovával podle „instrukcí“ přihlížejících diváků, až došel k přesvědčení, že ani domalovávání není potřeba a pouze přikládal na omítku bílý rám¹⁸ a je tím vymezoval určitý prostor, ve kterém slovním doprovodem popisoval divákům viděné scény.

Shrnutí

Boudníkovy akce navazovaly na manifesty explosionismu a pokoušely se lidem názorně zprostředkovat jeho myšlenky. Často tak byly spojeny s vášnivou diskusí, především sešlo-li se na místě více jedinců s rozličnou imaginací, kdy každý v daném kusu omítky viděl něco jiného a tak se lidé začali dohadovat o své pravdě. A o to právě Boudníkovi šlo, nejen aby vyvolal obecně debaty o umění a imaginaci, ale aby v lidech imaginaci samotnou i podnítil. Aby i když nebudou lidé přítomni Boudníkovu vedení, viděli v běžném světě něco navíc.

3. Aktivní grafiky

Již během pouličních akcí začal Boudník pracovat v továrně, která se mu stala

16 Tamt., s. 55

17 Můžeme období jeho pouličních akcí vymezit přibližně roky 1949 až 1956.

18 „A nakonec již pouze upozorňoval na určité výseky, na jejich estetickou či asociační kvalitu. Někdy používal prázdné obrazové rámy nebo pasparty, jimiž mohl koncentrovat pozornost vnímatelů na určité místo.“ Primus, Zdenek (editor): *Vladimír Boudník: mezi avantgardou a undergroundem*, Gallery, Praha, 2004, s. 58

taktéž jedním z hlavních zdrojů inspirace, podpořenou právě rozhovory s lidmi v ulicích o myšlenkách explosionismu. Není proto divu, se Boudník pokoušel zavést řeč o něm i mezi svými kolegy během práce v továrně. I když mezi lidmi v továrně jich nebylo příliš mnoho zaměřených na umění a už vůbec ne na nově vznikající umění, Boudník se velmi rychle stal mezi kolegy oblíbeným. A to jednak proto, že ostatním „na zakázku“ maloval, tiskl a jinak vyráběl obrázky vlnadných dam, kterými si dělníci zdobili své domovy, ale dokonce se mu podařilo, především u mladší generace učňů, vyvolat zájem o samotnou grafiku. „Jejich zvědavost byla nadprůměrná a rádi se lecčemu přiučili, stačilo podchytit jejich zájem. To se Vladimíru Boudníkovi podařilo. Když jim předvedl, jak snadno a rychle se jejich běžnými nástroji dá vytvořit matrice, ze které po vytištění vznikne obrázek, strhl celou lavinu dělnické grafické produkce.“¹⁹ Boudníkovi se tak podařilo aktivně zapojit do procesu tvorby i další lidi, avšak zřejmě nikdo z nich nepřistupoval k takovéto umělecké produkci jako k záměrné činnosti. Většina z jimi vyrobených obrázků putovala maminkám a přátelům, avšak žádný z Boudníkových továrenských kolegů si nečinil nárok takto vzniklé grafiky považovat za součást současné umělecké tvorby.

Jak Boudník tiskl nebo asistoval při tisku svým kolegům, začal si pomalu všímat, že více než záměrně vyškrábané obrazy jsou zajímavější nezáměrné „poškození“ dané matrice. „Když pak Boudník tiskl grafiku z těchto matric, všiml si, že grafický přepis náhodných poranění desky je mnohdy daleko zajímavější než hlavní motiv díla.“²⁰ To samozřejmě vedlo Boudníka k dalším experimentům, kdy začal záměrně matrice zpracovávat nástroji, jaké mu byla schopná továrna poskytnout. Začal tak do nich sekát, vtlačovat do nich lisem odpadní materiál, propaloval je, navařoval na ně a mnoho dalšího. A právě díky aktivnímu přístupu k jejich vzniku tuto techniku sám pojmenoval jako „aktivní grafiku“.²¹

Takto vyrobené abstraktní grafiky v něm vyvolaly vlnu nadšení, a jak bylo pro Boudníka typické, začal jimi oslovovat i své kamarády a kolegy umělce, takže je „na setkání“ rozdával.²² Jak poznamenává Vladislav Merhaut, je možné, že právě díky tomu

19 Merhaut, Vladislav: *Grafik Vladimír Boudník*, Torst, Praha, 2009, s. 140

20 Tamt., s. 140

21 Tamt., s. 141

22 „Boudník ani to nečinil a své věci jen rozdával, jako by byly bezcenné. Byl unesen nesmírnou mocí

časem nepřišel o autorství. Brzy se zájem o abstraktní tvorbu široce rozmohl a mnozí z jeho kolegů se pokusili si Boudníkovo prvenství abstraktní grafiky přivlastnit, ale právě díky tomu, že Boudník spoustu svých grafik rozdál a stal se mezi lidmi „známým“, konkurenci to neprošlo. Boudník si byl zajisté vědom toho, že přišel na něco nového, mimořádně zajímavého na pohled. Jemu ale nešlo ani tak o grafiky samotné, jako spíše o reakce lidí, kteří si takto vytvořené abstraktní obrázky prohlížejí. Protože Boudník stále přemýšlel v duchu tezí explosionismu, ve kterém šlo především o to, vyvolat v lidech proud asociací, jenž by se pro ně stal podnětem k vytvoření nového zážitku. K tomuto mířily i Boudníkovy grafiky.

„První jeho diváci nebyli příliš kompetentní ke kritickým soudům, což mu nevadilo, on sledoval hlavně chování lidí zasažených jeho novým přístupem k realitě a pozoroval, co to s nimi udělá. Výsledek ho ujistil, že nejde proti normálnímu vývoji vnímání, že lidé nemají důvod být jeho logickým postupem pobouřeni, že je na dobré cestě.“²³

Přesto, že se jeho aktivní grafika mnoho divákům líbila a i u kolegů a dalších lidí „z oboru“ sklízel chválu, zůstal v tomto svém uměleckém projevu v podstatě sám. „Bohužel v tom byl, alespoň v oblasti umění, zoufale osamělý.“²⁴ To, o co se tak zoufale snažil po celý život, se mu tedy splnilo jen částečně. Podařilo se mu mnoho lidí svými díly oslovit a podnítit je k dalšímu uvažování a k asociacím nejen při vnímání umění. Na druhou stranu chtěl, aby se explosionismus stal všeobecně rozšířeným způsobem myšlení, aby zasáhl široké vrstvy obyvatel, bez rozdílu, zda se jedná o umělce či nikoliv. A právě to se mu úplně nepodařilo, Boudník ve své době zůstal většinou lidí nepochopen a tak jej dnes považujeme za jediného skutečného umělce tvořícího v explosionistickém duchu.

umění ve světě, kde pro umění není místa.“ Chalupecký, Jindřich: *Na hranicích umění: několik příběhů*, Prostor, Praha, 1990, s. 16

23 Merhaut, Vladislav: *Grafik Vladimír Boudník*, Torst, Praha, 2009, s. 143

24 Tamt., s. 144

Závěr

V této práci jsme ukázali jedinečnost a originalitu Boudníkovy přístupu a to nejen v době jeho života. Boudník byl nepochybně velice vnímavý člověk s bohatě rozvinutou představivostí, která pro něj byla východiskem chápání světa, a tu se snažil zprostředkovat i dalším lidem. Tento způsob nahlížení světa Boudník nejprve formuloval písemně ve svých manifestech, ale protože byl především výtvarný umělec, dále se pokoušel je veřejnosti představit jak ve svých pouličních akcích, kdy do skvrn a prasklin v omítce dokresloval konkrétní výjevy, tak i ve svých aktivních grafikách, které svou abstraktností měly v lidech podněcovat nejrůznější představy.

Bohužel Boudník za svého života nedošel plného uznání a pochopení, ke konci života sice začali umělečtí kolegové přijímat jeho jedinečný umělecký přístup, avšak to, o co mu šlo zřejmě nejvíce – rozšířit expresionismus mezi širokou veřejnost, toho se mu dodnes nepodařilo dosáhnout.

Seznam použité literatury:

Chalupecký, Jindřich: *Na hranicích umění: několik příběhů*, Prostor, Praha, 1990

Merhaut, Vladislav: *Grafik Vladimír Boudník*, Torst, Praha, 2009

Primus, Zdenek (editor): *Vladimír Boudník: mezi avantgardou a undergroundem*, Gallery, Praha, 2004